

УДК 392.65(497.11)"19"(093.2)
176.5(497.11)"19"(093.2)

ПРОСТИТУЦИЈА У ЧАЧКУ ТОКОМ XX ВЕКА

Милош ТИМОТИЈЕВИЋ
Народни музеј Чачак

АПСТРАКТ: Текст се бави проблемом проституције у Чачку, која је са растом насеља и доласком војних јединица током XX века постала једно од негативних обележја епохе, битна карактеристика социјалне патологије мале вароши и саставни део приватне, тајне историје многих појединаца. Рад је написан на основу необјављених архивских извора, локалне штампе и релевантне литературе.

Кључне речи: проституција, јавне куће, кафане, болести, морал

Под проституцијом се подразумева повремено или стално продавање тела ради сексуалних услуга, без емоционалног уживљавања, али уз обавезну новчану надокнаду. Продавање сексуалних услуга редовни је пратилац готово свих цивилизација и култура, посебно у добара ратова, друштвених криза и поремећаја. Моралне осуде и повремени законски прогони проститутки (ретко њихових муштерија) никада нису битније утицали на непрестано обнављање ове „професије” и њену распрострањеност.¹ Иако је увек била присутна, проституција је остала у подручју тајне, приватне историје, о којој се ретко говорило, мада је била битна одредница једне нимало славне епохе интимне повести чачанског краја у XX веку.

---

¹ Богољуб Константиновић, *Проституција и друштво. Социјално-медицинска разматрања са нарочитим обзиром на проблем проституције и њено сузбијање у Југославији*, Београд, 1930, стр. 2–15; Dragan Radulović, *Prostitucija u Jugoslaviji*, Beograd, 1986, str. 7–20.

Кафане „слатког” живота – почетак организоване проституције у Чачку

Први подаци о организованој проституцији у Чачку везани су за рад локалних кафана крајем XIX и почетком XX века. По забележеним сећањима прва кафана - јавна кућа отворена је у некадашњем Ивањичком сокаку, код кућа локалних Рома. Поред основних услуга гостима је нуђено „још по нешто”. Временом ова врста услуга почела је да се добија и у центру града, и то у „манастирској кафани”, педесетак метара од саме цркве. Наиме, манастир Срећење издавао је под закуп неколико дућана подигнутих на сопственом земљишту у центру града. Закупци су се смењивали, а извесна Славка Ђуровљевић звана „Царица” прва је почела да се бави организовано проституцијом у овом локалу. У Чачак је дошла однекуд из Војводине, и са тих простора набављала девојке, наводно као келнерице, које је подводила чачанским бећарима. „Она сама била је веома слободног понашања, пуна шала и вицева па су у Манастирску кафану навраћали млади чиновници, поштански службеници, кад је пошта била у владичином конаку, али и млади професори гимназије, нарочито они који су волели добру капљицу и коцку.” Пошто се у самом центру града отворено распиривао неморал, и то у објекту у власништву једног манастира, Славка Царица је под притиском цркве морала да се премести у други локал још пре балканских ратова 1912. године. Постала је купац Гавровића кафане, такође у центру града, а са собом је повела и своје „келнерице”. Собе за преноћиште у дворишту кафане коришћене су за обављање састанака са многобројним муштеријама. Славка Царица добро је знала да развија двоструки посао, кафеције и куплермајстора. „Имала је најбољу кухињу, уз то врло јефтину храну, што је привлачило велики број младих људи, калфи и занатлија, који још нису засновали породично домаћинство. Овде су вечери, под петролејком, уз циганску музику и добро јеличко вино, као и младе келнерице, биле веома бучне, препуне догоровштина.” Поред богатих и „угледних” варошана, у ову кафану су радо свраћали и шегрти и калфе. Када нису имали новац за проститутке, они су испод прозора слушали „шта се дешава” у заузетим собама, посебно ако је код Царице био њихов газда. Проститутке су често мењане. „Оне келнерице она је доводила из ‘прека’, за кревет, у дворишту су биле собе [...] Кад момци изгустирају старе, она доведе нове келнерице.” Посао у овој кафани на кратко је прекинут 1920. године када је Царица умрла, а „келнерице” се одселиле из Чачка за Скопље.²

У Србији крајем XIX и почетком XX века нижи социјални слојеви мушкараца радо су уживали по кафанама у јелу, пићу, музици и услугама јавних жена. Мало се размишљало о ризицима таквих сусрета. Осим дома-

² Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, (приредила Нада Деспотовић), Чачак, 1995, стр. 50–52, 58–60, 236, 279–280.

ћих проститутки у Србију крајем XIX века долази све већи број жена из подручја средње Европе. Посебно је подручје Угарске у Хабзбуршкој монархији означавано као „извор” за регрутовање проститутки за снабдевање бордела у балканским државама, Турској и Египту.³

Читав систем проституције почива на односу потражње и понуде таквих „услуга”. Стална потражња за услугама проститутки има многе узроке. Током највећег дела XX века жене су редовно биле слабије плаћене од мушкараца, више искоришћаване, нису им била доступна сва занимања и позиви, а често су у свом деловању омаловажаване. Већ крајем двадесетих година лекари су упозоравали: „Није тешко доћи до закључка, зашто под овим условима, а у данашњим приликама, велики број женских лако полази путем који води проституцији, ма у кој форми.” Истовремено друштво давало је мушкарцима доминантан положај, а на првом месту неједнакост пред законом и јавним мишљењем у односу на жене. „Оно што се код мушкарца сматра за разумљиво и природно, исто дело даје повода за кажњавање женских и избацивање њихово из друштва [...] Посрнуле девојке се избегавају, а њихови заводници се крећу часно у свим круговима, па и женским.” Мушкарци су били свесни те чињенице, а друштво у коме су живели васпитавало их је у том духу и штитило од осуде.⁴

Двострука морална мерила мушкараца условљена су и менталитетом. На простору Србије уочена је појава посебног понашања младих мушкараца, повезана са улогом мајке у патријархалним домаћинствима, названа јувенилни мачизам. Мајка представља савршену концептуалну противтежу имици агресивног и херојског мушкарца. У оквирима домаћинства мајка надзире синове, тако да они у кућним оквирима не могу да изразе све своје мушке потенцијале. Под утицајем ове ситуације младићи често развијају двоструку улогу: код куће су кротки супружници и синови, док своју мушкост у мачистичкој варијанти испољавају у јавности. Кафане су постале права позорница на којој се приказивала екстремна широкогрудост у чашћавању других, тако да се новац буквално „баца кроз прозор”. Други елемент чини тешко опијање у кругу пријатеља, често и у пратњи

³ Милутин Миљковић, *Бело робље: социолошко-криминолошка расправа*, Београд, 1901, стр. 21; Владимир Јовановић, „Проституција у Београду током XIX века”, *Годишњак за друштвену историју*, IV/1, Београд, 1997, стр. 12.

⁴ „Скоро ни једно друго питање јавног здравства не засеца тако дубоко у беду и невоље народног организма као проституција. Она на разне начине обухвата све слојеве мушкараца. Једнима је потребна из луксуза, забаве. Без схватања правилног морала и без скрупула обично у вези са алкохолом без икаквих ограничења предају јој се други. Опхођење са проституткама доводи до све дубљег душевног разарања, тако да то постаје навика, која не ишчезава ни код ожењених. Нарочито су путници и странци они, код којих нестаје ограничења и обзира у том правцу [...] Она појачава болесне захтеве, ствара незадовољства. Проституција целом својом појавом недовољно сузбијена ствара сама себи нове услове за своје одржавање.” (Богољуб Константиновић, *н. д.*, стр. 22–23, 41).

проститутки, а трећи разарање туђег иметка – чаша, флаша, столова. Све ово окончава се певањем еротских песама и физичким насилништвом.⁵

Лекари су већ почетком XX века критиковали такво понашање у Србији, јер је носило многе ризике по здравље: „Младићи нашег доба диче се, када пре 20 год[ине] своје запале цигару, тумарају ноћу по механчинама, напију се и походе борделе. Тиме, на жалост, хоће они да манифестују своју мушку зрелост. Дакле, таквог стидног дела они се не само не стиде, већ се њиме поносе; а ретког друга свога, који то не ради, они презиру, – такав се не сме у обичном друштву ни појавити.”⁶ Проблеми са „веселом” омладином у Чачку, и њеним понашањем после изласка из кафана (јавних кућа), често су навођени у полицијским извештајима тридесетих година XX века. Градска стража редовно је пријављивала особе које су у касним ноћним сатима по улицама певале „невероватно безобразне речи”.⁷ Сличне сцене дешавале су се и средином педесетих година, посебно када би радници добили плату или повишицу. Јавно опијање обавезно је допуњавано добацивањем женама на улици и ноћним певањем по улицама.⁸ Нешто старија мушка публика, стални гости кафана као јединог места за друштвени живот у Чачку, редовно је препричавала догађаје од претходне ноћи. Сталне кафанске муштерије, мушке алапаче, „знале” су готово све шта се дешавало у граду: од тога шта је конобарица, која је управо наточила пиће, радила прошле ноћи, па до збивања у собама министара у Београду, посебно ако су родом из чачанског краја.⁹

Иако су морално жигосане, проститутке су у Србији током XIX века заправо прећутно толерисане унутар одређених угоститељских објеката. Већ 1871. године од Министарства унутрашњих послова било је допуштено да се у варошким кафанама I и II класе може запошљавати женско особље (куварице и слушкиње). Овим актом отворена су врата проституцији у градским кафанама, иако је у другим законским актима „блудњичење” кажњавано. У исто време запошљавање женског особља у друмским и сеоским кафанама било је забрањено, што говори о тенденцији да се проституција ограничи на вароши. Законом из 1881. године било је дозвољено и отварање правих јавних кућа у градовима. Правила „рада” допуњена

⁵ Карл Казер, *Породица и сродство на Балкану. Анализа једне културе која нестаје*, Београд, 2002, стр. 429.

⁶ Дим. Антић, „О улози деморалности и злоупотребе алкохола у ширењу сифилиса”, Први конгрес српских лекара и природњака под највишом заштитом његовог величанства краља Петра Првог у Београду 5, 6 и 7 септембра 1904. год. Књига прва. I Лекарско-апотекарска секција, Београд, 1905, стр. 222.

⁷ Историјски архив Чачак (даље ИАЧ), Градско поглаварство Чачак (даље ГП), К-24, Ф-IV, бр. 231, 261.

⁸ Милан Ђоковић, „Ружна слика: пијанице”, *Чачански глас*, бр. 357, Чачак, 21. април 1953, стр. 3.

⁹ Горан Пауновић, „Чачански глас као извор за проучавање друштвеног живота Чачка од 1932. до 1935. године”, *Зборник радова Народног музеја, XXVIII*, Чачак, 1998, стр. 208–211.

су 1884, а од 1900. године проститутке су могле сасвим легално да раде и у хотелима.¹⁰

Први покушај да се у Чачку отвори легална јавна кућа потиче из децембра 1910. године, када је Добривоје Шипетић из Лознице поднео молбу за отварање „проститутске радње”. Окружно начелство у Чачку одборило је „рад” јануара 1911. године. Међутим, већ 12. фебруара 1911. године Министарству унутрашњих послова стигла је жалба Среског начелства у Чачку на ову одлуку, јер се „проститутска радња” налазила ван града, у селу, где није било дозвољено отварање јавних кућа. Среско начелство се жалило и због тога што се јавна кућа отварала на самом путу, на коме је био јак локални саобраћај. У близини се налазио и расадник, на коме су се окупљали момци са села да се уче вођарству, а недалеко је била и „пастувска” и „биковска” станица, као и основна школа. Окружни начелник налазио је низ оправдања за своју одлуку, сматрајући да отварање „радње” неће имати никаквих „рђавих” последица: „Уопште узев, Начелство је се приликом отварања ове радње кретало у границама постојећих правила да би се задовољила једна потреба за ово место према мишљењу окр. Физиката од 9. јануара тек. год [...] и да би поменута радња била са што мање досаде грађанству, те је допустила отварање радње на крају вароши, па и ако није у варошком реону изгледало је да је према потврди тапије у варошком атару. Начелство је одобрило отварање ове радње и обзиром на то што много мање место у округу – Краљево, које је среско, има такву радњу.” Оправдања нису помогла и 10. маја 1911. године радња је по налогу Министарства унутрашњих послова морала да буде затворена.

За то време „нелегалне” проститутске радње, под фирмом кафана, несметано су радиле у граду и нису много сметале грађанству. Чачак је почетком XX века био варош у којој се живело од трговине и угоститељства, а кафане са проституткама биле су само један од начина да се оствари што боља зарада. На повећање промета у кафанама, па и јавним кућама, највише је утицало стационирање војних јединица у вароши. Десети пешадијски пук из Горњег Милановца премештен је у Чачак јануара 1903. године. Пре тога у вароши није било војске, па су Чачани новопридошли пук дочекали са овацијама, јер су се надали бољем промету и заради у свом граду.¹²

¹⁰ У Србији је 1897. године било укупно 32 пријављена куплераја са 426 девојака. Санитетске власти имале су у евиденцији још 611 проститутки, које нису радиле у куплерајима, односно укупно 1.137 пријављених јавних жена. Непријављених је било знатно више. Посебно је наглашавано да се број проститутки повећао у годинама после овог пописа. Само у Београду почетком XX века, вароши са око 60.000 становника, било је пријављено 120 проститутки, а власти су рачунале на још око 500 „тајних” проститутки (Војислав Кујунџић, *Проституција у Београду и обавезна предохрана полних болести*, Београд, 1905, стр. 13–30; Милутин Миљковић, *н. д.*, стр. 10–11; Дим. Антић, *н. д.*, стр. 232; Dragan Radulović, *н. д.*, стр. 171–174; Владимир Јовановић, *н. д.*, стр. 10–13).

¹¹ Бранко Перуничић, *Чачак и Горњи Милановац 1866–1915*, Чачак, 1969, стр. 820–826.

¹² Михаило Симић, *Чачак и Чачани некад*, Чачак, 2002, стр. 21.

Убрзо после доласка војске у Чачак лекари су забележили повећање броја оболелих од полних болести, нарочито сифилиса. „Има доста лица што ванбрачно живе. Војници долазе заражени кућама. Највећи број тајне проституције не подлеже довољном, чак и никаквом надзору.” Окружни лекар Јарослав Кужељ забележио је 1905. године следећу констатацију: „[...] морал у народу лабав, да се сифилис умножио од како је војска у Чачку и да су нарочито нижи чиновници преносиоци сифилиса”. Лечење сифилиса сматрано је за лекарску тајну: „[...] а тајни блуд цвета у највећем жеку”. Својеврсну протекцију „тајног блуда” вршили су виђенији и имућнији људи, што је условило и „велику поквареност младежи”.¹³ И на нивоу Србије чачански крај је означен као проблематично подручје, посебно срезови љубићки и жички за које се у извештајима тврди: „[...] карактеришу се ниским моралом и сифилиса ту има много [...] Крајеви где народ алкохол злоупотребљава неморалнији су и зараженији”.¹⁴ Сифилис је постао озбиљан проблем, па су и апотеке јавно рекламирале нове лекове за ову болест, као најважнију понуду својих радњи. Апотекар Радивоје Пантовић рекламирао је 1911. године „Ерлих-Хата 606”, нови лек против сифилиса, као најважнију понуду своје радње.¹⁵

Кафанска проституција била је најраширенија, али није била једини облик „блудничења”. Највиши ниво проституције испољавао се кроз издржавање милосница, љубавница са само једним партнером. Многи богати Чачани имали су за љубавнице сељанке из околине вароши. Наклоност, љубав и страст према њима приказивана је кроз многе поклоне; неке су добиле и куће у граду, друге кафане у којима су отварале куплераје. Тако је један од најбогатијих Чачана, Фердинанд Крен (умро 1894. године) својој љубавници „Лепој Јоки” отворио кафану коју је она претворила у куплерај. По забележеној традицији Фединанд је и умро од шлога код своје љубавнице у њеној кафани. Обесно друштво састављено од синова богатих варошана умело је често да прави „проводе” у овој кафани.¹⁶

Издржаване милоснице имале су једног партнера и положај знатно бољи од обичних блудница. Милоснице су се надале браку, али он је често изостајао, јер су њихови мушкарци били обично ожењени, или су чекали бољу прилику. Када би изгубиле партнера и материјалну сигурност, са склиског положаја милоснице многе девојке су пале у обичну проституцију.¹⁷

¹³ Алекса М. Стојковић, *Један поглед на санитарне прилике у Округу чачанском у год. 1905, 1906 и 1907*, Београд, 1910, стр. 75–76.

¹⁴ Дим. Антић, *н. д.*, стр. 227.

¹⁵ *Окружна самоуправа*, бр. 17, Чачак, 10. јун 1911.

¹⁶ „Имао је [Фединанд Крерн, прим. аутора] љубавницу, неку Јоку. Са њом се састајао и давао је паре. Најзад ју је довео у Чачак и отворио јој кафану која се звала ‘Код лепе Јоке’. А Јока је имала жене келнерице и мушкарци су ту проводили ноћи, у кревету, са тим келнерицама. Крен је подигао и кафану за Јоку, а да Чачани то не сазнају. Код ње је одлазио и, најзад, ту умро од шлога. До смрти је она њему била љубавница.” (Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, стр. 183).

¹⁷ Владимир Јовановић, *н. д.*, стр. 20.

Милоснице из Чачка наставиле су своју делатност и током Првог светског рата и окупације вароши. Многе девојке су имале за љубавнике и покровитеље непријатељске официре, који су их обдаривали разним поклонима. Јавност није добро гледала на ове везе, које су сматране за неприкладне, па и издајничке.¹⁸ Поједине жене после ослобођења 1918. године нису могле да од Општине Чачак добију позитивно уверење о владању током окупације, јер су по мишљењу власти биле „проблематичног” понашања.¹⁹

Проституција у Чачку између два светска рата

Устаљене навике о држању јавних жена по локалним кафана нису промењене ни после 1918. године. Кафана „Код лепе Јоке” остала је упамћена као најпознатије место „слатког живота” у вароши у периоду између два светска рата. Проститутке су своје услуге продавале за 30 тадашњих динара. Код Јоке су навраћали углавном становници вароши: чачански младићи, трговци, занатлије, студенти, ђаци из виших разреда гимназије.²⁰ Званично име Јокине кафане било је „Европа”.²¹ Касније је по новој газдарици овај локал називан „Код лепе Стане”.

Институција куплераја условила је да се девојке нађу под потпуном контролом газда. Проститутке су задуживали хаљинама и другом опремом, коју су оне месецима отплаћивале. Услови живота у куплерајима били су лоши, тако да је мало проститутки остајало у јавним кућама неко дуже време. Куплераји су отворани у неадекватном простору, исхрана је била лоша, степен хигијене низак, а собе за одмарање проститутки пренатрпане, па су често и две девојке спавале у истом кревету.²²

По правилима о јавним кућама проститутке су морале да се редовно прегледају. Болесне су упућиване у градску болницу, али лечење никада није било потпуно, па је постојала опасност да проститутка и после изла-

¹⁸ Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, стр. 264, 269, 291.

¹⁹ Радош Ж. Мацаревић, *Записници са седница општинског одбора Општине чачанске од 1918. до 1922. године*, Чачак, 2006, стр. 154.

²⁰ „Стари Чачани се сећају једне крепке, добро неговане старице, са дебелим слојем помаде, пудера и руменила на лицу, у црвеном либадету, с фесом на глави и великом златном иглом забореном у фес, да га придржава да случајно не падне. Старица се звала Лепа Јока. Она је покаткад стајала на вратима свога ‘црвеног локала’ у Кнеза Милоша улици бр. 10, а понекад су је Чачани сусретали како ситним старачким корацима жури на пијаци петком, да набави сира и кајмака за себе, своје ‘питомице’ и госте. Кроз прозор локала привиривале су дотеране и нашминкане њене ‘питомице’ и мамиле ‘муштерије’ нудећи им за 30 динара ‘љубав’. Радња је добро радила и имала своју публику, све негде до 1930. године [...]” (Мирослав М. Никитовић, „Чачанско угоститељство између два светска рата”, *Вишевековна историја Чачка и околине*. Зборник радова са научно-стручног скупа одржаног 28. и 29. октобра 1994. у Београду, Београд, 1995, стр. 845).

²¹ Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, стр. 91.

²² Богољуб Константиновић, *н. д.*, стр. 44–49.

ска из болнице шири венеричне болести. Низак степен хигијене, општа (не)култура и непрестани полни контакти, уништавали су здравље проститутки, посебно венеричне болести, упркос сталним прегледима. Већина је остајала без порођа, услед сталних зараза гонорејом и сифилисом, као и услед бројних побачаја. Свежина и привлачност девојака које су неколико година радиле као проститутке брзо је нестајала.²³

Због похлепе газда многе проститутке покушавале су да раде самостално. То је условило да су легалне проститутке пријављивале своје илегалне колегинице као нелојалну конкуренцију. Тако је Јулка Т. „келнерица” код Јоке Марковић (власнице „чувене” чачанске кафане - јавне куће „Европа”), 9. новембра 1921. године пријавила здравственим властима 18 жена у Чачку да се баве проституцијом: „Јер знам врло добро, и познајем какве су именоване женске које се удаљују од власти и раде на своју руку како хоће. Да се именоване заиста баве проституцијом, заклећу се, а да су такве примам сву одговорност на себе, а и лекарски преглед све ово потврдиће ми.” Иначе, Јулка К. очигледно није била писмена, па је изјаву потписала са крстом. Власт је веровала овом допису и тврдила да пријављене жене немају уредне „санитетске исправе”, па су одмах подвргнуте лекарској контроли.²⁴

Почетком тридесетих година XX века у локалној штампи објављивани су апели да се кафана „Европа” измести из центра вароши, јер су деца свакодневно виђала „недоличне” слике: „Станујем у Милошевој улици. Откад знам у тој се улици налази данашњи хотел ‘Европа’. Наша је улица једна од главних и најживљих, и наше жене, сестре и деца свакодневно чују и виде слике нимало похвалне. Дали се тако васпитава омладина? Тај хотел, та јавна кућа пуна је целу ноћ омладине, која ту свраћа узгред, после корзоа, шетње, биоскопа и др. Зар власти надлежне не могу ништа да предузму да се ова јавна кућа пресели где ван вароши?!”²⁵

Забаве са „јавним” женама нису увек биле „слатке”. Тако је 1933. године келнерица-проститутка Ана Крижанић, родом из Далмације, убила војника Ђорђа Винклера Јевтића из Београда. Убиство се одиграло у кафани „Сарајево”, код чачанске болнице, у чијој близини је и касарна. Пре него што се „запослила” у кафани „Сарајево”, Ана је „радила” у „чувеној” чачанској кафани-куплерају „Европа”. Убијени војник обећао је Ани брак, она му је као свом веренику често давала и новац. Међутим, војник Ђорђе изневерио је своју вереницу одрекавши обећање о браку, што га је коштало живота. За дело убиства оптужена Ана осуђена је на 20 година робије. У оптужници тражена је смртна казна, јер је Ана имала јасан план, „оштрећи нож још у Ужицу”. Тужилац се осврнуо и на њено занимање, уз опаску да је могла наћи „бољи занат од јавне куће”. Оптужену Ану адвокати у Чачку

²³ Милутин Миљковић, *н. д.*, стр. 7, 12–17; Владимир Јовановић, *н. д.*, стр. 12–15, 17.

²⁴ ИАЧ, Општина чачанска (даље ОЧ), К–5, бр. 364.

²⁵ „Општини чачанској”, *Чачански глас*, бр. 4, Чачак, 7. август 1932, стр. 2.

нису хтели да заступају, па је бранилац стигао из Краљева. Одбрану је базирао на чињеници да је Ана свог несуданог вереника новчано помагала у нади га ће је узети за жену. „Друштво је криво за јавне куће, а свака девојка из ње има права на породични живот. Нека исто то друштво има милости и правде према овој једној девојци која је убила и каје се, а у притвору је убијеноме давала парастос.” Док је трајало суђење оптужена („погрбљена и у јефтином капуту”) стално је плакала. По изреченој пресуди Анка је рекла да би јој смртна казна више пријала. Цео поступак „оставио је јак утисак на присутну млађу публику, и на грађанство”.²⁶ Проститутке су очигледно имале бројне муштерије. Ако су тачна сећања да је цена услуга проститутки у Чачку до 1930. године била 30 динара, онда су оне готово свима биле доступне, јер је цена 100 комада цигарета „морава” 1931. године износила 30 динара.²⁷ Нешто раније те паре ипак нису биле мале, јер је 1924. чистачица Соколског дома добијала месечну плату од само 100 динара. Примера ради, исте године цена једне дрвене столице износила је 26 динара.²⁸

Јавне куће, простор за приватну мушку забаву, оставиле су трајан утисак на савременике, посебно мушку малолетну омладину. Знатан број младића у варошима своја прва сексуална искуства добијао је у јавним кућама („проститутке им практично тумаче значење полног сношаја”), што је подстицало опстајање и условљавало ширење проституције као „неопходног занимања”.²⁹ Филмски редитељ Младомир Пуриша Ђорђевић оставио је у својим сећањима „романтичне” податке о јавној кући „Европа”, најпознатијој у граду: „Њу је водила нека Стана коју су звали Стана Куплерка. Ми клинци смо виђали девојке из јавне куће кад би одлазиле у болницу на редовне седмичне прегледе. Изгледале су раскошно, успут су у фијакеру пушиле цигаршпиц. Написао сам једну реченицу коју Смоки у ‘Јутру’ каже: ‘Како смо завидели коњима који су их возили’ [‘Смоки’ - глумац Љубиша Самарцић, главни јунак филма ‘Јутро’, прм. аутора]. Поред те куће у тишини, навучених завеса, пролазили смо као опчињени. А цена је била две банке. Повелике паре, у то време сте за један динар могли да купите четири чоколадице са сличицама филмских глумаца [...] Почнем ја да скупљам паре, тих двадесет динара, не бих ли тако дошао до неке женске. А скупљао сам тако што сам крао књиге из очеве библиотеке и продавао их [...] ја тако мажњавам ћалету књиге и продајем букинистима и вредно сакупљам паре. Кад сам дошао до 13 динара и кад сам помислио да ће се моји снови ускоро испунити – почео је рат!”³⁰

²⁶ „Судска хроника”, *Чачански глас*, бр. 25, Чачак, 25. децембар 1932, стр. 1; Горан Пауновић, *н. д.*, стр. 212, 214.

²⁷ „Поскупљење цигарети”, *Чачански гласник*, бр. 11, Чачак, 18. септембар 1931, стр. 3.

²⁸ Милош Тимотијевић, *Соколи Чачка 1910–1941*, Чачак, 2006, стр. 78–79.

²⁹ Богољуб Константиновић, *н. д.*, стр. 40.

³⁰ Милен Алемпијевић, „Уметност сећања: интервју са Младомиром Пуришом Ђорђевићем”, *Затиси*, бр. II/15, Чачак, 4. јун 1998, стр. 42.

Сексуалне фантазије недораслих дечака, којима су локалне проститутке биле недостижни идеал, остале су и трајна уметничка инспирација у готово свим филмовима Младомира Пурише Ђорђевића. Његова сећања односе се на тридесете године, време када су због ширења венеричних болести јавне куће званично биле забрањене, а прећутно толерисане. Цена од двадесет динара није била велика. Толико новца било је неопходно да се у Чачку 1938. године на пијаци купи литар љуте ракије, или један килограм сланине, или четири килограма крупног пасуља.³¹

Град је пред Други светски рат због развоја индустрије, повећања одељења Гимназије, доласка чиновника и војника, заправо имао вишак мушкараца, нарочито у популацији до 24 године (око 60% мушкараца). У укупном броју становника омладина испод тридесете године чинила је готово две трећине становника вароши. Када се ту још додају новопридошли војници и резервисти пред сам почетак Другог светског рата, онда је потенцијал за развој проституције био сасвим јасан.³²

Осим кафане „Европа”, у Чачку је између два светска рата познати куплерај била и кафана „Код Тоше на ћоше”, недалеко од бедема на Западној Морави и моста према Љубићу. У овај куплерај обично су долазили момци са села, нарочито петком када је у Чачку био пазарни дан, све до 1930. године када је куплерај званично „престао да ради”.³³ Познати куплерај била је и кафана „Плава птица”.³⁴

Јавне куће су несметано радиле по законској регулативи све до 1930. године. Правилником о регулисању проституције од 31. јула 1900. године, провођење блуда у виду заната било је уздигнуто на ниво „признате професије”. Овим правилником биле су прописане пријаве, регистри, књижице, лекарски прегледи, плаћање такси за лица која су се одавала блуду. После Првог светског рата донесена је Уредба о санитарској полицији, чији је циљ био привођење женских лица осумњичених да се баве проституцијом. Ухапшене жене довођене су лекару, који је имао право да осумњичене подвргне прегледу, и у случају констатовања венеричне болести шаље у болницу. После изласка из болнице приведена жена је увођена у регистар, добијала санитарску књижицу и тиме обавезивана на редовне прегледе. Лечење за мушкарце и жене било је бесплатно, али мушкарци нису увођени у регистар. Нови правилник о прегледу жена запослених у јавним локалима ступио је на снагу 15. децембра 1922. године. Прописиван

³¹ „Ценовник животних намирница на чачанској пијаци”, *Нова Зора*, бр. 2, Чачак, 11. децембар 1938, стр. 6.

³² Милош Тимотијевић, „Чачак у предвечерје Другог светског рата 1938–1941. Социјална, економска и политичка структура”, *Зборник радова Народног музеја*, XXIX, Чачак, 1999, стр. 160–161, 173.

³³ Мирослав М. Никитовић, *н. д.*, стр. 845.

³⁴ Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, стр. 279.

је обавезан преглед полних органа, посебно секрета. Правила се нису односила на мушку послугу, али су третирала све женско особље једног локала: глумице, играчице, певачице, келнерице, куvariце, осим ако нису биле млађе од 15 година. За особе за које би се утврдило да су *virgo intacta*, као и удате жене са исправним документима, које су живеле и радиле заједно са својим мужевима, ова правила нису важила. Жене које би покушале да избегну преглед кажњаване су затвором у трајању од 30 дана, или новчаном казном од 150 динара, као и казном протеривања у родно место. Казненим законом који је ступио на снагу 1. јануара 1930. године, преношење полних болести било је кажњиво. Изрицане су казне од седам дана до пет година робије, а новчана казна износила је 50.000 динара. Законом о сузбијању полних болести од 28. марта 1934. године наметана је и обавеза присилног лечења појединаца, због опасности по друштво.³⁵

Сви ови закони повремено су примењивани и у Чачку. Нешто „оштрији” курс према проституцији осетио се убрзо по суспензији демократског уређења 6. јануара 1929. године. У Чачку је донета наредба да сви грађани, а посебно власници хотела, морају пријавити све своје особље, слуге и раднике, јер су се под фирмом других занимања заправо прикривале јавне жене: „[...] које од проституције као заната живе, и певачице и тамбурашице, које поред зараде на певању и свирању долазе до зараде давањем и продајом ‘своје љубави’ – такве женскиње у одређене дане не иду на санитетски преглед, те је бојазан због недовољне контроле санитетске власти да се не шире венеричке болести”.³⁶

Одсек са социјално и здравствено старање Градског поглаварства у Чачку констатовао је 31. октобра 1934. године присуство великог броја проститутки у вароши: „Контролни органи овог одељења извештавају ми да се у граду Чачку налази велики број јавних жена – проститутки које несметано баве се проституцијом и тиме повећавају број полно заражених што је се дало приметити у општинској амбуланти”. Наглашавано је да се проститутке морају довести на преглед у амбуланту, а након тога да им се изрекне мера удаљења из вароши. Кафане су и даље биле место где су проститутке боравиле и „радиле”, а посебно је истицан газда Тодор Писковић, закупац кафане „Луковић” у Кнез Михаиловој улици, и позната кафана „Европа” у улици Кнеза Милоша, али и многи други локали у вароши. Градска стража Чачка привела је 2. новембра 1934. укупно десет жена у амбуланту на принудни преглед. Лекар је утврдио да је већина заражена

³⁵ Светлана Стефановић, „‘Женски покрет’ о проблему брака, слободне љубави, сексуалног васпитања, проституције и контроле рађања”, *Годишњак за друштвену историју*, V/1–3, Београд, 1998, стр. 75–77; Богољуб Константиновић, *н. д.*, стр. 76–89; Dragan Radulović, *н. д.*, стр. 176–178.

³⁶ ИАЧ, ОЧ, К–40, бр. 13049, 380/29.

гонорејом. Предложио је да се те жене протерају у родно место, а власници кафана код којих су радиле требало је да плате казну.³⁷

Повремене акције полиције нису прекинуле постојање проституције. Јавне жене биле су већином са стране. Када би их полиција привела оне су као изговор за боравак у Чачку наводиле постојање „вереника”, „брата”, или „мужа” који је служио војску у чачанском гарнизону.³⁸ Кафеџије-куплермајстори трудили су се на разне начине да одрже и повећају промет у својим локалима. Нова проститутка у вароши, по сведочењу старих Чачана, рекламирана је тако што би је провозали фијакером кроз цео град. Понекад би се дешавало да се неко од муштерија и заљуби у проститутку чије је услуге плаћао, као у случају једног фудбалера „Борца” из тога времена, што је била прилика да се цео град мало забавља причама о туђем љубавном животу.³⁹

Санитетски референт Чачка почетком 1936. године поново је упозоравао на појаву „илегалне проституције” у кафанама, и захтевао је да му власт одобри здравствену контролу над „тим особама”, односно да тражи „неки други начин сузбијања овог зла”.⁴⁰

³⁷ Порекло, социјални статус, старост и образовање приведених проститутки било је веома различито. Љубица Р. стара 22 године, писмена, била је из Трнаве; удата али није живела код мужа. Проституцијом у Чачку бавила се годину дана, колико је и живела одвојено од мужа „јер се нису слагали у браку”. Радиле је у хотелу „Лазовић” као собарица и испомоћ куvariци. Газда је није пријавио код власти као део запосленог особља. Ружица Ц. била је из околине Новог Бечеја; стара 22 године, писмена, неудата. Она је изјавила да је запослена месец дана у кафани Станке Јовановић као куvariца, са месечном платом од 120 динара. Њено запослење било је пријављено властима. Вилма С. из Загреба, стара 28 година, писмена, неудавања; у Чачку је била тек 15 дана на стану код кафеџије Тодора Писковића. Радиле је као певачица и била је пријављена код полиције да борави у Чачку, али није знала да ли ју је газда пријавио код власти као запослену особу у свом локалу. Марија С. из околине Вргин Моста, стара 21 годину, неудата, неписмена. Она је у Чачку била 10 дана у кафани Тодора Писковића. Није била пријављена „зато што је газда Тодор узео књижицу и рекао да ће ме он пријавити”. Илонка С. из околине Апатина, стара 24 године, писмена; радила је месеца дана као служавка код Станке Јовановић. Изјавила је да ће отићи за Београд, пошто је изгубила „посао” у Чачку. Вера М. из Косјерића, стара 20 година, писмена; у Чачку је била 10 дана код газде Тодора Писковића. Изјавила је да чека да у локал дође нека музика, јер је певачица: „Занимање немам”. Божидарка Ј. из Ваљева, стара 18 година, писмена, у Чачку је била три месеца. Радиле је као певачица у хотелу „Лазовић”. Била је пријављена код власти, које су јој одобриле боравак у Чачку, што је потврђивала легитимацијом. Катица Г. из околине Великог Бечкерека, стара 18 година, неудавања, писмена; у Чачку је боравила осам дана. Становала је приватно, што је пријавила властима. Покушавала је да у вароши нађе посао као обична радница. Клара П. из Славонског Брода, стара 33 године, разведена; радила је два месеца у хотелу „Лазовић” као куvariца, што је и било пријављено властима (ИАЧ, ГП, К-10, бр. 392/34).

³⁸ Горан Пауновић, *н. д.*, стр. 211.

³⁹ Изјава Мила Петровића дата аутору 15. марта 1997. године у Чачку; изјава Марије Бокарећ дата аутору 12. марта 2007. године у Чачку.

⁴⁰ „Законом о сузбијању венеричних болести укинута су све јавне куће проституције, њихов рад забрањен свуда па и у нашем граду и тиме [је] престала свака санитетска контрола над особама које се и даље одају проституцији. Међутим познато је да такве радње и даље постоје и са истим функцијама; тако је у тим радњама остао исти број проституткиња

Организована проституција по кафанама могла је да се повременим акцијама власти некако и контролише. Уличну проституцију било је далеко теже сузбијати. Градска стража у Чачку пријавила је 15. августа 1938. године извесну М. С. из Горачића да се бави уличном проституцијом. Записник о привођењу открива многе детаље социјалне патологије против које се власт неуспешно борила. „Пријава М. С. [...] ради скитње и блуда, што је [се] именована М. више пута ноћи виђа са које каквим пропалим типовима и скитницама ноћним по овдашњим кафанама у Чачку, те никад ништа не ради већ само искључиво живи од провођења неморал блудног живота са које каквим лицима сваконоћно. Именована М. је пронађена у овдашњем граду на дан 5. августа око 12 часова у дан где скита беспослена и гледајући кога ће наћи себи за жртву да га изради или у новац или какве друге користи материјалне. Именована М. је до пре неки дан спроведена као штетан тип за омладину из Гор[њег] Милановца за своје родно место, али је она неким чудом пуштена да сама иде су село, али она неће да иде сама. Како она стално не ради ништа, а издржава се само блудним животом, то се сумња да је она сигурно и заражена са неком венеричном болести па се именована приводи тој власти и молим да се именована подвргне лекарском прегледу, те да се установи здравље па даље по закону поступи и именовану казни као и протерати из овдашњег града у своје место рођења у срез Драгачевски.”⁴¹

Организована проституција по угоститељским објектима у граду одвијала се до почетка Другог светског рата без већих проблема. Провод уз проститутке постао је саставни део весеља организованих разним поводи-ма, па и приликом прославе победе на парламентарним изборима, када су се уз пиће и музику „цмакале нашминкане младе девојчуре”.⁴²

Чачак је по попису општинских власти од 28. фебруара 1938. године имао 63 угоститељска објекта, од обичних „бурдеља” где се пила лоша ракија, до пар солидних хотела. У овом списку само су два објекта уписана као отворени „куплераји”. То су били чувена кафана „Европа”, у закупу од Станке Јовановић, и крчма „Косово” (Гавровића кафана), коју је држао Тодор Писковић, у центру града. Конкуренција великог броја кафана у вароши од око 10.000 становника, била је жестока. Предлагало се ограничење отварања нових угоститељских објеката, како би се неколико узорних хотела и ресторана заштитило од сигурне економске пропасти.⁴³ Жеља да се што боље

или се пак и повећао, а које се воде од стране послодавца као собарице, куварице, келнерице итд. На такав начин сузбијање венеричних болести онемогућено је, а број заражених повећава се.” (ИАЧ, ГП, К–8, бр. 311).

⁴¹ ИАЧ, ГП, К–26, Ф–VI, бр. 4

⁴² Недељко Јешић, Младен Стефановић, Ратко Митровић: *политички комесар чачанског НОП одреда “Др Драгиша Мишовић”*, Чачак, 1979, стр. 75; Милош Тимотијевић, „Чачак у предвечерје Другог светског рата 1938–1941. Социјална, економска и политичка структура”, стр. 189.

заради у угоститељским објектима, и издржи конкуренција других локала, постепено је и боље ресторани претварала у јавне куће, као што се десило са рестораном „Белви” пред Други светски рат.⁴⁴ Градска стража извештавала је 21. септембра 1940. године да се у кафанама „Европа” и „Белви” налазе „јавне женске”, пријављене као певачице и музичарке, мада код себе немају никакву документацију за ту делатност.⁴⁵

Ресторан „Белви” несметано је наставио са својим „старим послом” и по немачкој окупацији града 1941. године. Организоване су и пијанке, а дешавали су се и физички обрачуни гостију.⁴⁶ Присуство великог броја окупаторских војника само је увећало тражњу за „услугама” кафана које су држале проститутке. Окупационе власти ограничавале су само проституцију малолетница, што је као наређење упућено и локалним властима у Чачку већ половином јуна 1941: „[...] најстрожије [се] забрањује узимање девојака испод 18 година у проститутске радње. Уколико би се такви случајеви ипак догодили, девојку треба сместа упутити родитељима пошто се најпре установи њезино здравствено стање. У случају оболења упутити је у болницу и тек после потпуног излечења упутити је родитељима.”⁴⁷

За време заједничке власти четника и партизана у Чачку, октобра 1941. године, Градски НОО одбор је донео одлуку о укидању јавних кућа у вароши. Проститутке су по наређењу партизанског дела команде распоређене на рад у болнице и амбуланте (послови прања и чишћења просторија, одеће и опреме).⁴⁸

После слома устанка Недићева окупациона штампа је у својим пропагандним порукама истицала „неморал” партизана и јавних жена у Чачку: „У самом Чачку ‘партизани’ су изводили стално оргије. Њима се одмах придружио познати женски олош који је са ‘партизанима’ живео и служио им као потказивач, денунцијант. У учитељском дому обично је био слет оргијања и другог неморала, па је ту више пута долазило и до свађе и туче међу самим ‘партизанима’ због жена.” Поједини партизански прваци

⁴³ ИАЧ, ГП, К–24, Ф–IV, бр. 308.

⁴⁴ Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град: записи о старом Чачку*, стр. 79–80.

⁴⁵ ИАЧ, ГП, К–44, Ф–8, бр. 187.

⁴⁶ ИАЧ, ГП, К–57, бр. 6717/41.

⁴⁷ ИАЧ, ГП, К–53, Ф–5, бр. 476.

⁴⁸ Александар Хаџипоповић, Радован М. Маринковић, *У име слободе и правде*, Чачак, 1984, стр. 61; Милош Тимотијевић, „Чачак под окупацијом 1941–1944. Привреда и друштво”, *Зборник радова Народног музеја*, XXX, Чачак, 2000, стр. 264–265; Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, „Жена и рат. ‘Друга страна’ окупације 1941–1945. године на простору чачанског краја”, *Зборник радова Народног музеја*, XXXIII, Чачак, 2003, стр. 146–147.

оптуживани су, путем летака убациваних у град немачким авионима, да су пре рата били трговци „белим робљем”.⁴⁹

Један број жена упуштао се у приватној режији у сексуалне односе са немачким нижим и вишим официрима, обичним војницима, из чисто материјалних разлога. То им је био начин да набаве храну за преживљавање, или су једноставно „проширивале ранији посао”.⁵⁰ После рата многе жене из Чачка осуђене су због својих веза са окупатором које су сматране за издају и блудничење, без обзира на њихов повод и садржину.⁵¹ Покретани су и судски процеси против жена за које су њихови мужеве тврдили, уз бројна сведочења комшија из села, да су „блудничиле” са четницима.⁵²

Период после Другог светског рата

Проституција није нестала након 1945. године и доласка комуниста на власт, када је законом забрањено продавање сексуалних услуга. Законска регулатива и „нови морал” нису искренили ову појаву.⁵³ Забележено је да су проститутке већ 1945. године остваривале контакте са војницима стационарним у граду. На разним форумима „радних људи” поједине жене јавно су прозиване да се баве „блудничењем” за материјалну корист. Проказане особе морале су и путем лекарских уверења да доказују своју исправност, па и девичанство.⁵⁴ Са друге стране увек су постојали мушкарци који су женама нудили новац за сексуалне услуге, као и жене које су продајући своје услуге шириле венеричне болести, што је понекад имало и судски епилог. Забележен је случај да је једној жени нуђено 1.000 тадашњих динара да прода своје сексуалне услуге, а она је несуђену „муштерију” тужила за покушај силовања.⁵⁵ Понуђени новац није био велики, јер су се за те паре 1945. године могле купити две боље женске мараме.⁵⁶

Организоване проституције у јавним кућама није било после 1945. године. Није познато ни да су кафане могле као пре Другог светског рата

⁴⁹ П. Б., „Из ослобођеног Чачка и околине. Партизанска страховлада и њени злочини – Четници Драже Михаиловића – Међу ослобођеним народом”, *Наша борба*, бр. 15, Београд, 14. децембар 1941; Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, *Осветљавање истине. Документа за политичку и војну историју Чачка 1938–1941*, књига прва, Чачак, 2006, стр. 342, 551.

⁵⁰ ИАЧ, ГП, К–57, бр. 728/41.

⁵¹ Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, „‘Жена и рат’. ‘Друга страна’ окупације 1941–1945. године на простору чачанског краја”, стр. 170–172.

⁵² ИАЧ, Срески суд Чачак (даље ССЧ), К–20, бр. 92/45.

⁵³ Dragan Radulović, *n. d.*, str. 181–183.

⁵⁴ ИАЧ, ССЧ, К–20, бр. 325/45.

⁵⁵ ИАЧ, ССЧ, К–20, бр. 69/45, 201/45.

⁵⁶ Јарослав Дашић, „Економске и социјалне прилике у чачанском округу 1945. године”, *Зборник радова Народног музеја*, X, Чачак, 1979, стр. 396.

да готово несметано подводе девојке. Проституција је ипак опстајала. На основу доступних података, објављених у локалној штампи, уочава се премештање проституција у „илегалу”. Састанци са муштеријама најчешће су се одвијали по кућама, у приватној режији, даље од очију јавности. Тако је 1954. године у Чачку јавно изнет тај проблем, што говори о раширености обичаја и броју конзумента услуга проститутки. На удару јавности биле су подводачице, посредници између проститутки и муштерија.⁵⁷

Временом проституција се селила у кафане, иако је такав „рад” био забрањен. Полиција тешко да је могла стално контролисати све локале, њихово особље, као и преглед „услуга” које су тражене и даване. У јавности су понекад изношени проблеми са растом криминала у кафанама у којима је примећен већи број жена, али проституција није помињана.⁵⁸

Нагла урбанизација Чачка од краја шездесетих година XX века донела је многе проблеме у функционисању града, па и раширену малолетничку делинквенцију у свим облицима укључујући и проституцију. У јавности је забележен случај да је током 1969. и почетком 1970. године деветнаестогодишњи Марко Јовановић силом приморавао своју малолетну девојку да се за новац подаје мушкарцима у граду. Паре девојци није давао. Током суђења младић је побегао у иностранство.⁵⁹ Овај случај највероватније да није био усамљен, јер се у једном од првих отворених текстова о постојању проституције у Чачку јасно говори да локални макрои многим „озбиљним” грађанима Чачка подводе малолетнице.⁶⁰

Једна од последица јачања проституције у Чачку било је ширење венеричних болести, посебно почетком 1971. године. Највећа опасност долазила је од сифилиса, који је бележио највећи раст.⁶¹ Чачанска милиција регистровала је почетком 1971. око 70 проститутки. Углавном су то биле конобарице, а за једну је тврђено да је „за кратко време” сифилисом заразила седам мушкараца. Власт је извештавала да су се „послови” са проституткама „завршавали” најчешће у приватним кафанама у Љубићу, као и кафани „Златибор” у Чачку. Навођен је и пример једне тринаестогодишње девојчице која је напустила школу и кућу, па су је таксисти у Чачку подводили многим мушкарцима у граду. Милиција је тврдила да је она од маја

⁵⁷ Милан Ђоковић, „Наличје нашег града”, *Чачански глас*, бр. 46, Чачак, 15. децембар 1954, стр. 2.

⁵⁸ А. Радовић, „Осилите се приватне кафеције”, *Чачански глас*, бр. 41, Чачак, 4. новембар 1966, стр. 7.

⁵⁹ Александар Брајковић, „Четири године строгог затвора за младог преступника”, *Чачански глас*, бр. 22, Чачак, 5. јун 1970, стр. 9; „Завршен процес чачанском макроу”, *Чачански глас*, бр. 29, Чачак, 30. јул 1971, стр. 9.

⁶⁰ Миле Мојсиловић, „Малолетничке сенке и пројекције”, *Чачански глас*, бр. 7, Чачак, 13. фебруар 1970, стр. 5.

⁶¹ Миле Мојсиловић, „Венеричне болести у осетном порасту”, *Чачански глас*, бр. 9, Чачак, 26. фебруар 1971, стр. 7.

до децембра 1970. имала преко 80 муштерија, све док није отишла из града.⁶² Нагла урбанизација Чачка и далазак радне снаге са села и из удаљених крајева Југославије, имали су на појаву ширења проституције исти ефекат као и у осалим деловима земље. Број регистрованих проститутки у Чачку ипак је био висок, изнад просека. У Југославији су током 1971. због проституције кажњене 734 жене, док је у Србији 1970. кажњено укупно 154 жена због ове делатности.⁶³

Појава проституције у Чачку јавно је изношена, а по сведочењу савременика инспектори су превентивним мерама редовних обилазака кафана добрим делом сузбили проституцију.⁶⁴ Здравствени билтени нису бележили битније промене. Број оболелих од сифилиса је у наредној деценији опао, али гонореја је напредовала.⁶⁵

Од средине седамдесетих приметан је и пораст порнографије у граду. Жене се у порнографији приказују заправо као проститутке, а фотографисање проститутки буквално је значење речи “порнографија”. Мушкарци купују њихова тела и секс кроз фотографије, путем филмова или других медија. Одлазак у јавну кућу у малој паланки никако није могао остати непримећен, па се приликом уласка у такву зграду окретало иза себе. Нешто слично дешавало се од средине седамдесетих, када почињу да се приказују први еротски филмови у Чачку. Публика је била веома бројна. Као и у целој Европи, и у Чачку је порнографска дива постала Силвија Кристел. Први њен филм приказан у Чачку, „Уличарка” из 1976. имао је у јуну 1978. године 2.212 гледалаца у десет пројекција. Знатно већу гледаност имала је имитација њеног филма „Емануела”, под називом „Емануела бела и црна”; од 1978. до 1980. филм је у 45 пројекција гледало 11.548 гледалаца, просечно 256 гледалаца по представи. Оригинални филм „Емануела” из 1974, са Силвијом Кристел као главном „глумицом”, чачанска публика имала је могућност да гледа 1981. године; укупно 4.729 гледаоца у 14 пројекција. Исти филм је приказиван 1983. и 1984. и имао је 3.251 гледаоца у 11 пројекција. Просечно 319 гледалаца по пројекцији. Поређења ради, најгледанији филм у Чачку „свих времена” био је „Битка на Неретви” из 1970. године; 35.284 гледаоца у чак 102 пројекције, просечно 346 по представи; филм „Мирко и Славко” имао је 17.925 гледалаца у 64 приказивања, просечно 280 гледалаца по пројекцији. Еротски филмови почињу да се средином осамдесетих приказују и по селима, у оквиру акција оживљавања запустелих домова културе, а у граду биоскоп „Праг” постаје

⁶² Миле Мојсиловић, „Непријатне пријатељице ноћи”, *Чачански глас*, бр. 10, Чачак, 5. март 1971, стр. 9.

⁶³ Dragan Radulović, *n. d.*, str. 40–41.

⁶⁴ Изјава Драгољуба Вујовића, тадашњег начелника СУП-а Чачак, дата аутору текста 5. марта 2007. године.

⁶⁵ „Заразне болести не узмичу”, *Чачански глас*, бр. 42, Чачак, 10. октобар 1980.

место где се редовно приказују порнографски филмови, за које је садржај „Емануеле” био само блага еротика.⁶⁶

Повремено су се јављали протести због приказивања еротских филмова, а дистрибутери су одговарали да то ипак није права порнографија „која је законом забрањена”. Забележено је да су због велике заинтересованости публике током лета 1982. године поједине пројекције таквих филмова организоване и у 10 сати изјутра, јер су у вечерњим сатима били преноси утакмица са светског првенства у фудбалу. Мушка публика није желела да се одрекне ни једног од та два „задовољства”.⁶⁷ Као један од разлога за честа приказивања „еротских комедија” увек је навођено да то биоскопима доноси сигурну материјалну добит, мада је са друге стране истицано да у јавности наводно нема интересовања за такве филмове.⁶⁸

Нови подстрек проституцији дали су ратови деведестих година XX века, распад СФРЈ и криза многих вредности у друштву. Кафане су увек биле место где се одвијала проституција, а почетком деведесетих почињу да се отварају и барови са девојкама „играчицама”. У једном од првих таквих објеката (у простору од чак 300 квадратних метара у некадашњим радионицама предузећа „Сима Сарага” у Љубићу), госте су забављале играчице из Русије.⁶⁹

Све је била велика импровизација, јер ти објекти никако нису били прави ноћни клубови, већ кафане на периферији којима је до тада лоше ишао посао: „[...] па су се власници досетили и ‘увезли’ по неколико девојака из суседних земаља, које углавном само покушавају да изводе стриптиз, прелазећи не ретко у вулгарност”.⁷⁰

⁶⁶ Подаци о гледаности филмова узети су из предузећа „Чачак-филм”.

⁶⁷ Миланка Нешић, „Еротика због Мундијала”, *Чачански глас*, бр. 26, Чачак, 4. и 7. јул 1982, стр. 10.

⁶⁸ Снежана Радојчић, „У чачанским биоскопима најезда секси-филмова”, бр. 7, *Чачански глас*, Чачак, 18. фебруар 1983, стр. 2.

⁶⁹ „Савиндан прослављен и у ноћном клубу ‘Амадеус’ у Чачку”, *Чачански глас*, бр. 5, 31. јануар 1992, стр. 2.

⁷⁰ „Оно што је у неку руку и тужно, пре свега због дволичности хомо балканикуса је нашање наших угледних и преко дана уштогљених људи, који шетају по канцеларијама добро утегнути, са краватама, у беспрекорно испегланим кошуљама и панталонама ‘на шпиц’. Касно у ноћ исти ти мужеви у многоме мењају свој изглед. Претварају се у развратне, пијане, прљаве мушкарце, који више не знају (а вероватно их није ни брига), ни где им је кућа, ни колико имају деце, ни да ли им се у том тренутку (не дај Боже) нешто десило [...] Оно што упада у очи сваком посматрачу је задовољство свих у објектима. Власника, јер му посао иде ‘боље него икад’. Девојака јер на лак начин долазе до зараде (не улазимо у чедност, поштење и све остало), а и гостију. Они су дошли до једнократног, можда јефтиног задовољства, које је повратило добро пољуљану мушкост [...].’Шта фали? Платим и уживам сат времена онако како никада нисам, и како поготово сад након петнаест година брака нећу уживати’.”(Александар Бећић, „Лепотице ноћи”, *Чачанско огледало*, бр. 7/8, Чачак, 19. јул 1991, стр. 26).

Полиција никада није јавно објављивала податке о раширености проституције и броју проститутки у Чачку крајем XX века. Органи власти реаговали би тек ако би стигла нека пријава. За то време градом су се шириле чаршијске приче различите садржине. Подаци које је давала полиција били су штурни. Дешавало се да нека малолетница побегне од куће и са „друштвом” проведе неколико недеља. У том интервалу обично би се повремено бавила и проституцијом, а онда би се поново вратила кући. Забележен је и случај две шеснаестогодишњакиње из Београда које су „описале” по сеоским кафанама у чачанском крају. Када је полиција кренула у рацију, оне су „нестале”. Девојке које желе да се проституишу често би одлазиле из Чачка у неки већи град, обично Београд, где им је лакше да нађу „посао”.⁷¹ Један такав случај „привременог рада” забележен је у Новом Саду, где је крајем 2004. године ухапшена М. М. стара 25 година из Чачак, оптужена да се бави проституцијом.⁷²

Деведесетих година XX века организована проституција по кафанама и разним баровима добила је конкуренцију од девојака и жена у жаргону названих „спонзоруше”, окренутих отвореном хедонизму („волим лагодан живот и лову, па шта ту фали”). Ове девојке је у доба велике кризе и материјалног сиромаштва покретала јака жеља да се доживи „провод” уз богатог и утицајног мушкарца („јаку фацу”).⁷³ Заправо реч је о новом типу „милосница”, које се из материјалних побуда тренутно подају само једном мушкарцу, док не изгубе његову наклоност, а онда иду „даље”.

*

* *

Проституција – продаја женског тела мушкарцима за новац, храну, материјална добра или заштиту, није мимоишла ни Чачак у XX веку. Проститутке су пријављиване као келнерице, да би их после Првог светског рата, све до 1930. године, полиција и регистровала као праве и отворене проститутке. Акције власти да путем сузбијања венеричних болести запробо забране организовану проституцију на локалном нивоу нису спровођене у дело. Све се сводило на повремено привођење проститутки на принудне лекарске прегледе и протеривање из вароши. У сећањима старих Чачана остали су и сентиментални описи проститутки и јавних кућа, као део „укуса” једне епохе са много више „душе” него савремено доба. У питању су биле само сексуалне фантазије недозрелих дечака, који су жудели за забрањеним

⁷¹ Милева С. Александрић, „Продавачице љубави”, *Чачански глас*, бр. 12, Чачак, 22. март 1996, стр. 7.

⁷² „Двојица адвоката подводила жене”, *Глас јавности*, Београд, 2. децембар 2004.

⁷³ Милош Тимотијевић, *Karneval u Guči: sabor trubača 1961–2004*, Čačak, 2005, str. 279–280.

или недоступним телесним уживањима, без размишљања о правој природи проституције и самој личности сексуалне „сервисерке”.

После 1945. године проституција је званично била забрањена, али није нестала. Она се у Чачку одвијала у приватној режији, путем сводника, а касније се обновила и по кафанама. Почетком седамдесетих година XX века број проститутки нагло је увећан, што је за последицу имало ширење венеричних болести. Раширеност малолетничке и опште проституције у граду почетком седамдесетих година XX века потврдиће двоструки морал конзумената, „угледних” грађана са сређеним породичним животом.

Муштерије проститутки у највећем броју случајева нису особе којима је полни контакт са супругом или партнерком у свакодневном животу онемогућен. У питању је жеља да се изрази своја доминација и моћ, у искривљеном виду и облику. Проститутке се непрекидно траже, купују њихове услуге, а истовремено се мрзе, понекад и понижавају.

Крај века и општа криза друштва поново су довели у Чачак и проститутке из иностранства, као барске играчице, а све већи број девојака испољавао је отворени хедонизам и сексуалне везе из материјалних побуда. Ретка хапшења откривала су разгранатост таквих „веза”, са озбиљном материјалном подлогом и бројним заштитницима „пословања”.

И поред свих више него јасних негативних страна проституције, сва њена ограничавања, сузбијање и свака друга врста борбе никада нису имали већих успеха. У свакој генерацији обнављани су односи између конзумената и сервисера пожуде, без изгледа да се такво стање у будућности промени.

Summary

Prostitution in Čačak during 20th Century

Key words: *Prostitution, Brothels, cafés, disease, moral*

Organized prostitution in Čačak appeared in local cafés in late 19th and early 20th centuries. Waitresses were also prostitutes. The town government never gave permission for a real brothel to be opened although such attempts were not lacking. When prostitution was effectively outlawed by regulations against transmission of venereal diseases in 1930, prostitutes in Čačak were occasionally arrested, forced to undergo medical examinations and expelled from the town. Street prostitution wasn't rife, but it did exist.

The collapse of the Kingdom of Yugoslavia and German occupation didn't oust prostitution from Čačak. The occupying authorities only issued the decree in summer 1941 that girls under 18 be removed from brothels. When

the communists briefly controlled the town during the uprising, they installed prostitutes in hospitals as auxiliary personnel. This was then used by the quisling press to write about „debauchery” of the partisans in Čačak.

After 1945 prostitution was officially banned, but it survived illegally, in the form of pimping at private homes, and later on in cafés. In early 1970s particularly prostitution of minors was on the rise, whereas customers were „respectable” citizens. At the same time, pornography, being an indirect way of buying female bodies, experienced speedy increase.

Prostitutes from abroad came to Čačak in late 20th century, whereas increasing number of local girls evinced open hedonism and sexual relations for material gains, which were in fact prostitution.